

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто проблеми пенсійного страхування в Україні та визначені напрями його розвитку в системі соціального забезпечення населення.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні дуже важливим є питання соціального розвитку економіки. Та це неможливо без соціального захисту населення. Питання соціального забезпечення насамперед вирішує система соціального страхування, як система підтримки незахищених верств населення з боку держави. Економічний зміст соціального страхування полягає у формуванні спеціальних страхових фондів за рахунок обов'язкових страхових внесків працівників і роботодавців та у використанні коштів цих фондів для компенсації втрати трудового доходу чи його підтримки внаслідок дії універсальних соціальних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в Україні набувають актуальності наукові дослідження у сфері соціального захисту населення та здійснюється пошук науково-обґрунтованих механізмів соціально-економічного забезпечення громадян. Проблеми соціального забезпечення, в тому числі пенсійного страхування останнім часом активно досліджували вітчизняні науковці, а саме: М.Д. Бойко, В.Я. Бурак, В.Й. Плиса, С.М. Синчук, І.М. Сирота, В.Ф. Столяров, І.С. Ярошенко, С.І. Юрій. У цих працях розкрито зарубіжний досвід здійснення соціальної політики, правові основи соціального страхування, виявлено проблеми реформування соціальних позабюджетних фондів, розвиток пенсійного страхування в Україні. Однак, на наш погляд питання економічного змісту соціального страхування, проблеми розвитку пенсійної системи в Україні, недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі.

Метою статті є аналіз проблем пенсійного страхування та його розвиток в системі соціального страхування, а також аналіз інструментарію механізму соціального страхування в Україні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших напрямів соціального захисту населення є пенсійне страхування. Однак за сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної

відповідності вимогам ринкової економіки. Страхова пенсійна система має базуватися на відносинах найманої праці та різних форм власності, на реальній вартості робочої сили. Формування пенсійного страхування на базі пенсійного забезпечення потребує наукового обґрунтування, визначення теоретичних засад функціонування пенсійної системи за принципами страхування.

Законами України “ Про загальнообов’язкове державне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, які були прийняті 9 липня 2003 року фактично було завершено процес формування законодавчої основи для запровадження системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, що базуватиметься на чіткому розподілі матеріального забезпечення в старості залежно від трудового внеску громадян до системи пенсійного страхування [5].

Заслуговує уваги запропонований механізм функціонування двох обов’язкових складових трирівневої пенсійної системи, яка розроблялася із врахуванням соціально-економічного та політичного становища в нашій державі. Відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування ” № 1058- IV від 9 липня 2003 року, трирівневе пенсійне страхування в Україні складається з:

1. Солідарної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування.

2. Накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Умовами запровадження накопичувальної системи є зростання ВВП протягом двох років не менше ніж на 2% порівняно, з попереднім роком, збалансованість бюджету Пенсійного фонду.

3. Системи недержавного пенсійного забезпечення. Вона базується на умовах добровільної участі громадян, роботодавців або їх об’єднань у формуванні пенсійних виплат. Умови та порядок формування цих накопичень визначені в Законі України “ Про недержавне пенсійне забезпечення”.

Важливе значення має те, що на сьогодні у системі недержавного пенсійного забезпечення спостерігається тенденція до збільшення кількості послуг у цій сфері. Так, станом на 1 квітня 2006 року Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг погоджено 77 статутів недержавних пенсійних фондів, а до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 58 недержавних пенсійних фондів [5]. Оскільки Закон України “Про недержавне пенсійне страхування” № 1057 від 9 липня 2003 року передбачає три типи організації недержавних пенсійних фондів, то розподіл недержавних пенсійних фондів за видами (станом на 1 квітня 2006 року) має такий вигляд: 9% - професійні (засновані профспілками та роботодавцями), 16% - корпоративні (засновані одноосібними

роботодавцями або холдинговими компаніями), 75% - відкриті (засновані підприємствами галузі фінансових послуг) [5]. При чому і корпоративні, і професійні схеми вимагають обов'язкових внесків роботодавців. Роботодавці мають право встановлювати неоднакові розміри внесків за окремих працівників, лише виходячи з віку і стажу.

Слід зазначити, що діюча система пенсійного забезпечення надзвичайно вразлива до демографічних змін, що зумовлюються старінням населення, і в результаті цього зменшується співвідношення кількості працюючих і пенсіонерів.

Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" містить низку принципових положень, які мають забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи. При цьому головною проблемою є вибір оптимального варіанта з існуючих можливостей для того, щоб нова система пенсійного забезпечення, з одного боку, була спроможна виплачувати гідну пенсію, а з другого, щоб рівень страхових внесків не створював перешкод для економічної діяльності та добробуту працюючих, а отже, не породжував тінізації економіки [3].

Відповідно до прогнозу демографічного розвитку України, здійсненого фахівцями ООН, до 2050 року очікується зростання чисельності населення пенсійного віку на фоні скорочення загальної чисельності жителів країни та населення працездатного віку (таблиця 1).

Таблиця 1

Прогноз чисельності населення України, тис. осіб.

Роки	Всього	з них	
		Працездатного віку	Пенсійного віку
1	2	3	4
2001	48415,5	27984,7	11492,8
2005	47447,8	28706,1	11204,9
2010	46008,5	28091,9	11377,5
2015	44616,5	26570,7	11840,1
2020	43150,8	24905,7	12273,8
2025	41741,2	23716,9	12534,4
2030	40536,2	22566,3	12950,5
2035	39280,5	21066,1	13475,8
2040	38526,3	19533,0	14328,0

*За даними перепису населення [4]

Всі рішення щодо збільшення пенсії чи зниження ставки внесків мають прийматися з урахуванням цього прогнозу і перевагу доцільно віддавати гнучким формам, наприклад, гнучкій індексації пенсії відповідно до темпу зростання реальної заробітної плати.

Істотною проблемою, яку матиме пенсійна система України в майбутні десятиліття, є зменшення кількості працівників при одночасному збільшенні пенсіонерів. Це загальнолюдська проблема старіння населення. Особливо це актуально для розвинених країн, де притаманне зниження народжуваності й збільшення середньої тривалості життя. За даними демографічних прогнозів старіння населення в розвинених країнах прогресуватиме протягом наступних чотирьох десятиліть.

Таблиця 2

Прогноз демографічних тенденцій у світі, %

Країни	1995 *	2000	2010	2020	2030	2050
1	2	3	4	5	6	7
США, населення	100,0	104,8	113,0	119,8	124,7	174,2
демографічне навантаження **	19,2	19,0	20,4	20,4	36,8	38,4
Японія, населення	100,0	101,3	102,2	100,6	97,6	91,6
демографічне навантаження **	20,3	24,3	33,0	43,0	44,5	54,0
Німеччина, населення	100,0	100,0	97,2	94,2	90,6	81,2
демографічне навантаження **	22,3	23,8	30,3	35,4	49,2	51,9
Франція, населення	100,0	102,2	104,9	106,9	107,8	106,1
демографічне навантаження **	22,1	23,6	24,6	32,3	39,1	43,5
Італія, населення	100,0	100,1	98,2	95,3	91,9	82,6
демографічне навантаження **	23,8	26,5	31,2	37,5	48,3	60,0
Великобританія, населення	100,0	101,0	102,2	103,5	103,9	102,0
демографічне навантаження **	24,3	24,4	25,8	31,2	38,7	41,2
Канада, населення	100,0	105,0	113,2	119,7	123,1	122,7
демографічне навантаження **	17,5	18,2	20,4	28,4	39,1	41,8
Швеція, населення	100,0	101,8	103,8	105,7	107,0	107,0
навантаження демографічне **	17,4	26,9	29,1	35,6	39,4	38,6

* Чисельність населення в 1995 році прирівняно до 100.

** Демографічне навантаження визначається як співвідношення чисельності населення у віці 65 років і старшого до чисельності населення у віці 15-65 років. [4]

У міру старіння населення частка державних витрат у ВВП на підтримку своїх престарілих громадян у багатьох країнах зростає, збільшується навантаження на працюючих членів суспільства. Так, з 1960 по 1985 роки витрати на державні пенсії в державах – членах ОЕСР зростали удвічі швидше, ніж ВВП. З другої половини 80-х років завдяки зусиллям урядів цих країн, спрямованих на обмеження соціальних витрат, темпи їх зростання знизилися. Нині країни ОЕСР витрачають на пенсії в середньому 9% ВВП. Але в Австрії витрати на державні пенсії становлять близько 15% ВВП, Італії - 14, Франції - 13, США - 6,5, Японії - 5, Канаді - 4,5% ВВП.

У більшості розвинених країн на одну людину старшу за 65 років припадає 4-5 осіб працездатного віку, але через 15-20 років це співвідношення становитиме в країнах Європи 1:1,5, у США - 1:3,5. Згідно з прогнозами, витрати на пенсії в 2000-2010 роках підвищаться в Японії і країнах Європи до 14-20% ВВП.

Сьогодні системи пенсійного забезпечення в більшості розвинених країн досягли своєї зрілості. Це означає, що більшість працюючих охоплені пенсійними планами і мають право на отримання допомог у повному розмірі.

Наприклад, у Німеччині найбільша кількість населення охоплена так званою системою обов'язкового пенсійного страхування: 78% всього населення у віці від 15-65 років - застраховані особи. Обсяг виплат у системі встановленого законом пенсійного страхування становить близько 63% від обсягу всіх послуг і пенсій, що проходять через програми пенсійного забезпечення. Обов'язкова державна пенсія, що виплачується через програму обов'язкового державного пенсійного страхування в Німеччині залежить від того, як довго особа була застрахована в системі пенсійного страхування і яку за розміром зарплату вона одержувала в період сплати страхових внесків. За певних умов для підвищення розміру пенсії можуть бути також зараховані і особливі періоди часу, протягом яких застраховані особи не сплачували страхові внески (наприклад, періоди виховання дітей до трьох років, періоди навчання в школі та університеті, періоди безробіття). Ці та інші заходи щодо соціального вирівнювання доповнюють принцип залежності розміру пенсії від розміру зарплати і факту сплати страхових внесків у систему встановленого законом пенсійного страхування.

Іншим елементом встановленого законом пенсійного страхування є динаміка збільшення розміру пенсій. Це означає, що пенсія особи, що одержувала середню зарплату протягом 45 років, на момент виходу її на пенсію (65 років) становила б 70% "чистої" середньої зарплати за наймом. При цьому мається на увазі, що надалі пенсія щороку індексуватиметься відповідно до того, як змінюватимуться розміри "чистої" заробітної плати осіб, працюючих за наймом.

Розмір пенсії у Німеччині залежить від розміру зарплати та розміру страхових внесків. Страхові внески стягуються при цьому із заробітної плати, оподаткованої обов'язковими страховими внесками, у розмірі встановленого тарифу страхового внеску, який у даний час становить 19,2%. Причому особи, які працюють за наймом, сплачують половину цього внеску самі, а іншу половину платить за них працедавець.

Окрім страхових внесків, система пенсійного страхування в Німеччині, одержує для фінансування своїх витрат дотації від держави. Дотації показують відповідальність держави за існування дієздатної системи надання захисту в старості, яка, у свою чергу, є передумовою для стабільного економічного й соціального розвитку країни. Державні дотації в пенсійне страхування робітників і службовців становлять у даний час 20% усіх надходжень і понад 80% - страхові внески. Усі інші пенсійні програми є додатковим прибутком пенсіонера, який він одержує із системи встановленого законом пенсійного страхування.

Модель пенсійного забезпечення у Німеччині добре зарекомендувала себе. Тому елементи моделі пенсійного забезпечення у Німеччині можуть бути використані і в Україні. Але, неможливо напевно визначити єдину правильну модель пенсійного забезпечення. Досвід зарубіжних країн свідчить, що пенсійні системи розвиваються та змінюються з часом.

Висновки. Характерними рисами існуючого пенсійного страхування в Україні є низький рівень пенсій, старіння населення, збільшення кількості дострокових пенсіонерів, нестача коштів у Пенсійному фонді. Тому вкрай гострою стає проблема реформування пенсійного забезпечення. Отже, протягом найближчого часу необхідно запровадити такі заходи:

- поступово збільшити сукупний дохід, які використовуються як база для сплати страхових внесків;
- запровадити жорсткіші нормативні положення, спрямовані проти зловживань у пенсійному страхуванні;
- зменшити суми пенсійних страхових внесків із метою зниження фінансового тиску на платників;
- поступово, за рахунок зменшення тіньового сектору, збільшувати кількість платників пенсійних внесків.

Система пенсійного забезпечення має стати, нарешті, самодостатньою, фінансово стабільною системою, яка задовольнятиме право всіх її учасників на належне пенсійне страхування і високу пенсію із досягненням працівниками пенсійного віку.

Слід наголосити, що реформування нинішньої пенсійної системи відбувається в умовах перебудови економічної моделі господарювання в цілому.

Список літератури

1. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” № 1058-IV від 9 липня 2003 року: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України “Про недержавне пенсійне страхування” № 1057 - IV від 9 липня 2003 року: // www.pension.kiev.ua
3. С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. Соціальне страхування: Підручник. - К.: Кондор, 2006. – 462 с.
4. М.В. Мних. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення // Фінанси України. – 2007. - №6. - С.39-45.
5. В.Ф. Столяров, Л.І. Васечко. Економічний механізм соціального страхування // Фінанси України.- 2007. - №2. – С.31-45.

NIKITCHYNA O.V. PENSION INSURANCE AND ITS ROLE IN MAINTENANCE OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION.

Problems of pension insurance in Ukraine are considered and directions of its development in system of social security of the population are defined.

Keywords: social defense of population, social insurance, pension insurance, social obligation.

НИКИТЧИНА О.В. ПЕНСИОННОЕ СТРАХОВАНИЕ И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ.

Рассмотрены проблемы пенсионного страхования в Украине и определены направления его развития в системе социального обеспечения населения.

Ключевые слова: социальная защита населения, социальное страхование, пенсионное страхование, демографическая нагрузка.